

В. М. Цигилик.

**Населення Верхнього Подністров'я
перших століть нашої ери
(племена липицької культури).
К., «Наук. думка», 1975.**

Верхнє Подністров'я і територія, що прилягає до нього, посідають важливе місце у вивченні етнокультурних процесів, що проходили в східноєвропейському Лісостепу на рубежі і в перших століттях нашої ери. Це зумовлено географічним розташуванням району вздовж вигідного річкового шляху, куди проникали різні племена Південно-Східної і Центральної Європи. Тут схрещувалися різні культурні впливи, що знайшло своє відображення в історичній долі місцевого населення. Тому зрозумілий інтерес, з яким була зустрінута монографія В. М. Цигилика, присвячена історії Верхнього Подністров'я перших століть н. е.

Метою монографії є всебічний розгляд матеріальної і духовної культури липицького населення та його етнічної належності. Велика увага приділена визначенню рівня господарства та суспільного устрою племен, що залишили пам'ятки липицької культури, а також співвідношенню з синхронними та більш пізніми культурними групами.

Пам'ятки липицької культури вивчаються вже протягом тривалого часу, але досліджені вони дещо однобічно. До недавнього часу були відомі в основному поховальні комплекси, систематизовані М. Ю. Смішком ще в 1932 р. Поселення практично не вивчалися. Тому особливу увагу автор приділив саме цій категорії пам'яток, розкопки яких провадилися ним, В. Д. Бараном та іншими дослідниками протягом багатьох років. Зокрема, цінними є результати широких досліджень автора на поселеннях в Ремезівцях і Майдані-Гологірському, де виявлено не лише липицькі, а й зарубинецькі матеріали. Наявні також елементи пшеворської культури. Ці пам'ятки відображають культурні процеси, що проходили тут в перших століттях нашої ери.

Опису поселень липицької культури, а також житлових і господарських об'єктів, виявлених під час розкопок, присвячено перший розділ монографії. Тут дається і коротка характеристика могильників та окремих, випадково відкритих поховань липицької культури. Однак не цілком чітко визначена автором культурна належність могильника у Звенигороді на Гоевій Горі. Судячи з поданої характеристики, 16 поховань (з 20 виявлених) є пшеворськими (с. 71—72), хоча на інших сторінках книги могильник трактується як липицький з похованнями пшеворських воїнів (с. 157). Це стосується і могильника в Болотні, де, за наявними матеріалами із знищених поховань, були також окремі липицькі й пшеворські.

Далі автор розглядає у загальних рисах поселення, зокрема житлобудівництво. Залучаючи паралелі з сусідніх територій, він дає реконструкцію наземних і заглиблених житлових об'єктів (с. 64—69). Ці дані мають важливе значення для з'ясування рівня розвитку культури липицьких племен Подністров'я. Робиться також спроба реконструювати їх поховальний обряд, причому чітко виділяються основні типи урнових поховань. Водночас автор лише мимохідь відзначає наявність на липицьких могильниках ямних поховань, не даючи їм інтерпретації, хоч вони є невід'ємною частиною липицького поховального обряду і відомі на всіх пам'ятках цієї культури. Різні їх типи (скупчення кісток в одному місці ями; кістки, розкидані по всій її площі вперемішку з уламками кераміки; скупчення кальцинованих кісток, обкладених фрагментами кераміки) становлять значний інтерес і могли б дати цікаві додаткові відомості щодо поховального обряду липицьких племен та їх зв'язків з іншими сусідніми культурами. Так само це стосується і тілопокладень. Вони досить численні (на Верхньолипицькому могильнику — 7 поховань, в Болотні — 2, Звенигороді — 8) і є в певній мірі ознакою біригуалізму поховального обряду липицького населення, на що звертали увагу окремі дослідники. Але автор рецензованої монографії не приєднується до такої думки.

В третьому розділі велика увага приділена аналізу речового матеріалу. Вся наявна кераміка систематизована за способом обробки зовнішньої поверхні і розподілена на окремі типи за формами. Деяких уточнень потребує виділений автором II тип липицьких горщиків, де, судячи з ілюстрацій, є різні за формами посудини (рис. 22, 23).

Слід особливо відзначити виділення керамічного комплексу з поселень в Ремезівцях і Майдані-Гологірському, пов'язаного з зарубинецькою культурою (с. 94—104). Форми цієї кераміки, її орнаментальні мотиви є незаперечним свідченням перебування зарубинецького населення на згаданих пам'ятках. На жаль, ілюстративні таблиці подано за типами, а не по комплексах, що певною мірою знижує їх значення. Це особливо необхідно для такої пам'ятки, як Ремезівці. Керамічні комплекси цього поселення могли б

набагато яскравіше проілюструвати процес співжиття і взаємовпливи липицького і зарубинецького населення.

Аналіз окремих знахідок, зокрема виробів з металу, став основою для датування пам'яток липицької культури на Подністров'ї початком I — початком III ст. н. е. Проте добре датуючий матеріал відомий лише для I і II ст. н. е. (гостропрофільовані фібули, вічкові фібули пізніх варіантів, гема з зображенням Гермеса та ін.). Продовження часу існування липицької культури на Подністров'ї до початку III ст. н. е. недостатньо обгрунтоване. Єдиними датуючими предметами для цього є дві шпори з асиметричними дужками і гачком біля шпипа, які належать до III ст. н. е. Але їх виявлено на поселеннях у Ремезівцях і Верхній Липиці, де простежено також і шар черняхівської культури, з яким вони, мабуть, зв'язані, як і амфори з асиметрично профільованими ручками.

Весь комплекс матеріалів з поселень липицької культури дав змогу автору всебічно охарактеризувати господарство, суспільний устрій та ідеологічні уявлення липицького населення. Так, у розділі IV переконливо показано, що основним заняттям цих племен було орне землеробство, скотарство. Наведено цікаві дані щодо залізодобувної справи, про рівень якої свідчить відкрита в Ремезівцях залізоплавильна майстерня (с. 133—134), а також факти, що вказують на розвиток торгівлі з Дакією і Римською імперією. Змістовними є сторінки, присвячені соціальній структурі та ідеології липицьких племен (с. 139—142).

Важливе місце в монографії відведено питанням походження, етнічної належності та історичної долі липицького населення. У розділі V автор, детально аналізуючи всі риси матеріальної культури, переконливо пов'язує це населення з дакійським етнокультурним масивом. На основі широкого залучення писемних джерел, етнографічних даних, а також критичного розгляду існуючих у літературі концепцій, в книзі робиться вірний висновок про належність липицької культури дакійському племені костобоків. Автор по-новому підходить до з'ясування причин міграції липицького населення з Дакії на Подністров'я. На його думку, це зумовлено не поразкою Дакії у війні з Римом, як досі вважалось, а економічними факторами, що сприяли розквіту матеріальної культури дакійського суспільства і привели до розширення його території.

Розглядаючи територіальні межі липицької культури на Подністров'ї, автор, на жаль не ілюструє свого викладу картою.

Певний інтерес в книзі становить висвітлення проблеми зв'язків липицького населення з племенами, які проживали на Подністров'ї з більш раннього часу. Рухаючись на північ, липицькі племена зустрілися у верхів'ях лівих приток Дністра з населенням зарубинецької культури. Вони навіть жили на одних поселеннях. Про взаємовплив між ними переконливо свідчать матеріали досліджених автором пам'яток у Ремезівцях і Майдані-Гологірському, де в одних і тих же об'єктах виявлено матеріали липицької і зарубинецької культур. Дещо вужче показано липицько-пшеворські контакти, хоча територіальний стик цих двох культур був не менший, ніж з зарубинецькими племенами. Відзначаючи наявність пшеворських елементів на більшості липицьких пам'яток, автор, проте, виходить з традиційних уявлень про інвазійний характер пшеворської культури в цьому районі і вважає, що її матеріали з'явилися тут внаслідок зіткнення пшеворських військових загонів у їх русі на південь з липицькими племенами (с. 156—158).

Такий погляд на роль пшеворських племен в історії Подністров'я міг існувати до того часу, поки не були відомі їх поселення на цій території. Як показали дослідження останніх, пшеворське поселення вже в кінці пізньоримського часу зайняло території по Західному Бугу і на півдні вийшло у верхів'я лівих приток Дністра. З прибулими сюди на початку I ст. н. е. липицькими племенами воно мирно співіснувало протягом I—II ст. н. е. В районах безпосереднього стику липицьке і пшеворське населення мало спільні пам'ятки — поселення та могильники (Звенигород, Гринів). Подібне спілкування привело до зближення цих племен і зумовило досить значні взаємовпливи між ними, які добре простежуються в поховальному ритуалі, керамічних комплексах та інших речах матеріальної культури. Щодо пшеворського матеріалу, виявленого на поселенні у Незвиську, то його слід, очевидно, пов'язувати не з липицьким, як вважає автор, а з черняхівським горизонтом. За керамічним комплексом черняхівське поселення у Незвиську аналогічне Черепинському і належить разом з ним до найраніших пам'яток цієї культури на Верхньому Подністров'ї.

У висновках праці порушено питання історичної долі липицьких племен. Ряд радянських і зарубіжних дослідників, особливо румунських, вважає липицьку культуру етапом у розвитку пізньої черняхівської. На основі нових матеріалів автор критично підійшов до цього і переконливо показав відмінність основних рис матеріальної культури липицьких і черняхівських племен. В цьому плані підтвердилася думка В. Д. Барана, висловлена ним на початку 60-х років. Разом з тим, не можна повністю відкидати роль липицьких елементів у формуванні черняхівської культури. Це, зокрема, стосується тієї частини липицького населення, яке було в близьких контактах з пшеворським і зарубинецьким. Частково таку можливість допускає автор монографії (с. 163).

Вихід у світ рецензованої книги є своєчасним і необхідним не лише для науковців, а й широкого кола читачів. Незважаючи на окремі недоліки, праця В. М. Циглика заслуговує на позитивну оцінку, оскільки вводить у науковий обіг новий цікавий культурний комплекс і в значній мірі висвітлює важливі питання історичного процесу в період формування східного слов'янства.

Д. Н. Козак